

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Сироваткин А.Н. Деструктивное влияние нетрадиционных религиозных движений на духовную безопасность современного российского общества // диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук: 09.00.11 – Пятигорск 2013. С-3.

2. Чернишев В. Секта и личность: психологические механизмы влияния // <https://pravlife.org/ru/content/sekta-i-lichnost-psihologicheskie-mehanizmu-vliyaniya>

3. Полонский И. Секты как угроза национальной безопасности России. Военное обозрение. // <https://www.topwar.ru/82297-sekty-kak-ugroza-nasionalnoy-bezopasnosti-rossii>

<https://doi.org/10.34920/uzxdmk/2022/011>

МАРКАЗИЙ ОСИЁ ТАСАВВУФ МАКТАБЛАРИНИНГ

ШАКЛЛАНИШ ЖАРАЁНИ

Хатамов Тохир Абдумуталович

Ўзбекистон халқаро ислом академияси Ислом тарихи ва манбашунослиги IRCISA кафедраси доценти, тарих фанлари номзоди

Ислом оламида тасаввуф тараққиёти бир неча босқичларни босиб ўтган бўлиб, жумладан, VIII-IX асрлар “Зоҳидлик даври”, IX-XI асрлар “Сўфийлик мактаблари ва оқимлари даври”, XII асрдан кейин “Сўфийлик тариқатлари даври” илмий тадқиқотларда

таъкидланади[1:12]. Мовароунаҳрда ушбу босқичларни босиб ўтган, асосан учта сўфийлик мактаби машҳур бўлиб, уларнинг шаклланиш жараёни асосан XII-XIII асрларга тўғри келади. Яссавия, Кубровия, Нақшбандия тариқат мактабларини айнан ушбу даврларда шаклланган тариқатлар сифатида айтишимиз мумкин, аммо минтақамизда кенг миқёсда тарқалмаган бўлсада, ўзига хос назарий, ғоявий йўналишларига эга бўлган Ҳакимия, Сайёрия каби тариқат мактаблари ҳам бўлган[1:49]. Шунингдек, бошқа минтақаларда вужудга келиб бизнинг юртларда ҳам эҳтиром этилган Қодирия, Сухравардия, Маломатия каби тариқатлар ҳам ўз фаолиятини кўрсатган.

Минтақамизда кенг миқёсда тарқалган дастлабки тариқатлардан бири Яссавийлик бўлиб, бу тасаввуф мактаби асосчиси Хожа Аҳмад Яссавий ҳисобланади. Ўзбекистон Республикасида аждодимиз Хожа Аҳмад Яссавий илмий-маърифий меросига юксак эҳтиром сифатида 1993 йил “Аҳмад Яссавий йили” дея эълон қилинди[6:1]. Нима учун 1993 йилга Хожа Аҳмад Яссавий номи берилди, чунки собиқ шўролар тузуми даврида миллий тарихимиз кўплаб бўҳтон ва чекловларга учради, шу жумладан бобомиз Хожа Аҳмад Яссавийнинг илмий-маърифий мероси ҳам бу даврда қораланди. Фақатгина истиқлол шарофати сабабли юртимизда аллома меросини қайта тиклаш, ўрганиш ва халқимизга етказиш имкони вужудга келди.

Яссавийлик шўролар таъкидлаганидек салбий таълимот эди-ми ? Аслида бу қандай тариқат эди. Яссавийлик таълимоти XII асрда шаклланган бўлиб, бу тариқат асосчиси Хожа Аҳмад Яссавий 1105-

1166/67 йиллар оралиғида яшаб ўтганлиги кўплаб тарихий манбаларда таъкидланади. Хожа Аҳмад Яссавий Туркистонда дастлабки таълим тарбияни олганидан сўнг Бухорога келиб Хожа Юсуф Ҳамадонийдан таълим-тарбия олади, ҳатто маълум вақт Бухорода иршод билан шуғулланади, кейинчалик Туркистонга кўчиб ўтиб Яссавийлик тариқатига асос солади[4:15]. Яссавия тариқатининг минтақамизга хос хусусиятларидан бири туркий забон инсонларнинг бу тариқатда кўп эканлиги, Хожа Аҳмад Яссавийнинг ўзлари ҳам туркий тилда шеърлар - “Хикмат”лар айтгани маълум ва машҳур.

Шу жумладан, Хожа Аҳмад Яссавийнинг машҳур шогирдлари ва кейинги асрлардаги давомчилари сифатида Мансур Ота, Саид Ота, Сулаймон Боқирғоний (Ҳаким Ота), Садр Ота, Сўфий Муҳаммад Донишманд Зарнуқий, Бобо Мочин, Занги Ота, Амир Али Ҳаким, Луқмон Парранда, Имом Марғозий, Ҳасан Булғорий Абдумалик Ота, Хожи Бектош Вали, Тож Хож, Узун Ҳасан Ота, Саййид Ота, Исмоил Ота, Исҳоқ Хожа, Айман Бобо, Шайх Али Ота, Мавдуд Бобо, Бадр Ота, Халил Ота, Қусам шайх, Шайх Худойдод Вали каби алломаларни таъкидлаб ўтишимиз мумкин. Ушбу алломалар Яссавия тариқатини янада такомиллаштириш, Марказий Осиё ва дунё бўйлаб тарқалишида катта хизматларни амалга оширишган[4:17].

Яссавийликдаги “Хикмат” айтиш анъанасини Сулаймон Боқирғоний ҳам давом эттириб сўфиёна ҳикматларга асосланган “Боқирғон китоби” номли асарини ёзган. Деярли аксарият Яссавий алломаларида сўфиёна хикматларни ёки Хожа Аҳмад Яссавий

“Хикмат”ларини айтиш анъанавий жараёнга айланган. Жумладан, Хожа Аҳмад Яссавийдан бир неча асрлар кейин яшаб ўтган машҳур авлиё Шайх Худойдод Вали (1461-1532 йиллар) фаолиятида ҳам сўфиёна хикматлар мавжудлигини кўрамиз.

Хожа Аҳмад Яссавий қаламига мансуб кўплаб асарлар мавжуд бўлиб, бугунги кунга келиб ҳам алломанинг янги асарлари топилмоқда. Яссавийшунос олимлар Хожа Аҳмад Яссавий қаламига мансуб ўндан ортиқ асарларни санаб ўтишган. Жумладан, “Девони хикмат”, “Рисола дар одоби тариқат”, “Факрнома”, “Дафтари аввал”, “Хикояти меърож”, “Муножотнома”, “Қиссаи Нўъмон ибн Собит”, “Қиёматнома”, “Нажоту-з-зокирин”, “Танбеҳу-з-золлин”, “Танзилу-с-солиҳин” каби асарлари фан томонидан аниқланган асарлари ҳисобланади[5:320].

Марказий Осиёдаги яна бир машҳур тариқат Кубровийлик бўлиб, бу тариқати асосчиси Шайх Нажмиддин Кубро 1145-1221 йилларда яшаб ўтган, бу вақтда Хоразмшоҳлар давлати ўз қудрати чўққисига чиққан ва таназзулга учраган давр ҳисобланди. Шайх Нажмиддин Кубро номи тарихий манбаларда “Абулжанноб”, “Нажмиддин”, “Кубро”, “Валийтарош” каби лақаб, унвон ва кунялар билан берилган[2:403].

Шайх Нажмиддин Кубро шарқнинг турли шаҳар ва минтақаларида таълим олганидан сўнг Хоразмга 1185 йил қайтиб келади ва хонақоҳ курдириб ўз тариқати Кубровийликка асос солади. Аллома асос солган мактабда кўплаб шогирдлар тарбияланди, жумладан, Шайх Мажидиддин Боғдодий, Шайх Фаридиддин Аттор, Султонул уламо

Шайх Баҳовуддин Валад, Шайх Саъдиддин Ҳамавий, Шайх Сайфиддин Боҳарзий, Шайх Жалолиддин Гейлий каби шарқнинг машҳур инсонларини келтириб ўтишимиз мумкин[2:406].

Шайх Нажмиддин Кубро таваллудининг 850 йиллик юбилейи 1995 йилда мамлакатимиз бўйлаб кенг нишонланди, қатор рисола ва мақолалар чоп этилди. Аллома ўндан ортиқ асарлар ёзган бўлиб, жумладан, “Фи-одобус соликин” (“Солиқлар одоби ҳақида”), “Рисола аттул хайф ул-хоим ан лавмат ил-лоим” (“Кўркувчи оворалар ва маломат этувчи маломатийлар ҳақида”), “Фавойихул жамол” (“Гўзалликни эгаллаш”), “Рубойлар тўплами”, “Фавойихул жамол ва фавотихул жалол” (“Жамол хушбўйликлари ва жалолнинг кашфи”), “Ал-усул ал-ашара” (“Ўнта усул”), “Рисола ат-турук номли” асарларида Аллоҳни таниш, илм-маърифатни эгаллаш, ҳалоллик ва мардлик каби ижобий фазилатларни баён этган[7:1].

Кубровийлик тариқати ўн асосга эга бўлиб, муридлар ушбу ўн қоида асосида тарбияланган. Жумладан: 1. Тавба, 2. Зухд фи-дунё, 3. Таваккал, 4. Қаноат, 5. Узлат, 6. Мулозамат аз-зикр (узлуксиз зикр), 7. Таважжух, 8. Сабр, 9. Мувоқабат (тафаккурга ғарқ бўлиш), 10. Ризо бу ўнта руҳий тарбия қоидалари воситасида солиқ камолотга эришиб борган[2:420-421].

Мўғул босқинидан сўнг Кубровийлик тариқати таназулга юз тутгандек кўринсада, Шайх Нажмиддин Кубро издошлари Чигатой улуси даврида ҳам Кубровийлик мактаби фаолиятини давом эттирдилар. Жумладан, Бухорода Сайфиддин Боҳарзий (1190-1261

йиллар) фаолияти жуда ёрқин бўлиб, бу аллома хизматлари натижасида мўғул ҳукмдори Беркахон (1209-1266 йиллар) ислом динини қабул қилади, шу даврдан бошлаб алломага бўлган эҳтиром юзасидан Бухорага “Шариф” номи ҳам қўшилади.

Яссавия тариқати билан бир даврнинг ўзида шаклланиш босқичларини босиб ўтган, Хожагон-Нақшбандия тасаввуф мактабининг тизимли шаклланиш жараёни XII-XIII асрларда бошланди. Бу таълимотга Абдухолиқ Гиждувоний (1103-1179) асос солгани қатор тарихий манбаларда таъкидлаб ўтилади. Шу ўринда Хожагон-Нақшбандия тариқати ҳақида тўхталганда, бу тариқатнинг дастлабки асосчиси сифатида аллома Абдухолиқ Гиждувоний ёки бу алломанинг устози Хожа Юсуф Ҳамадоний (1048-1140 йиллар) номи ҳам бирга таъкидланади, Нақшбандийликдаги муридни тарбиялаш учун ишлаб чиқилган концептуал ўн бир қоидага эътибор қаратсак, ундаги дастлабки тўртта қоидага Хожа Юсуф Ҳамадоний асос солганини кўрамиз. Хожагон-Нақшбандия таълимоти устозлари ушбу тўртта қоидага, Абдухолиқ Гиждувоний томонидан тўртта, Хожа Баҳоуддин Нақшбанд (1318-1389) учта қоида қўшиб машҳур Хожагон-Нақшбандия тариқатига асос солишди[3:37]. Хулоса сифатида ушбу тариқатнинг асосчиси дея Хожа Юсуф Ҳамадонийни айтишимиз мумкин.

Бу тариқат нима учун дастлаб Хожагон-Нақшбандия сўнгра Нақшбандия дея номланди, агар тариқатнинг ривожланиш босқичларига эътибор қаратсак, ушбу мактаб бир қанча номлар билан

аталганини кўрамиз. Жумладан, “Сиддиқия”, “Тайфурия”, “Хожагония”, “Нақшбандия”, “Нақшбандия– Аҳрория”, “Нақшбандия – Мужаддидия”, “Нақшбандия – Мазҳария”, “Нақшбандия – Холидия” ҳозирда “Нақшбандия” номи билан аталмоқда.

Нақшбандия тариқатини ХХІ асрда дунё тариқатлари ўртасида энг катта нуфуз ва таъсирга эга тасаввуф мактаблардан бири сифатида айтишимиз мумкин. Жумладан, Марказий Осиё, Ҳиндистон, Хитой, Афғонистон, Покистон, Бангладеш, Индонезия, Малайзия, Эрон, Туркия, Кавказorti, Россия, Яқин Шарқ, Африка ва Араб мамлакатларига ҳам етиб борганлиги, бу тариқатнинг қанчалик халқчил бўлганини кўрсатади [3:147]

Ушбу мактаблар ўртасида ўзаро ҳамкорлик, устоз-шогирд муносабатлари ва ғоявий уйғунликлар кўплаб учрайди. Масалан, Хожа Баҳоуддин Нақшбанд Яссавий шайхларидан Қусам шайхдан маълум вақт таҳсил олади. Яссавийлик тариқати вакили Шайх Худойдод Вали ва Нақшбандий шайхи Махдуми Аъзам ўзаро биродарлик, ҳамкорлик муносабатларини йўлга қўйишган, Хожа Аҳмад Яссавий ва Хожа Абдуҳолиқ Гиждувоний битта устоздан - Хожа Юсуф Ҳамадонийдан тариқат сабоқларини олишган. Ушбу тариқатлар силсиласига эътибор қаратсак охир-оқибат барчаси пайғамбаримиз Муҳаммад салаллоҳу алайҳи вассаламда бориб учрашганини кўрамиз, бундан хулоса қилишимиз мумкинки асл тасаввуф мактаблари ислом шариати, аҳли сунна вал жамоа ақидасига мувофиқ равишда ўз тариқатларига асос солишган ва инсонларни тарбиялашган[3:145].

Адабиётлар рўйхати

1. К.Раҳимов. Мовароунаҳр тасаввуфи тарихи: Таълимотнинг шаклланиши ва тизимлаштирилиши (VII-XI асрлар). – Тошкент: Akademnashr, 2020.
2. Н.Комилов. Тасаввуф. – Тошкент: Movarounnahr. 2009.
3. Ғ.Раззоқов, К.Раҳимов. – Хожагон-Нақшбандия тариқати ва етти пир. Тошкент: O'zbekiston. 2020.
4. Абдурахмон Гўзал. – Яссавий “Факрнома”си Тошкент: “Наврўз”, 2014.
5. Н.Жабборов Хожа Аҳмад Яссавий / Тасаввуф атамалари –изоҳли луғат. Тошкент: Мовароунаҳр, 2015.
6. www.mustaqillik.uz – Мустақил Ўзбекистон солномаси портали.
7. www.xorazmiy.uz – Илмий-тарихий, ижтимоий-маърифий сайт

<https://doi.org/10.34920/uzxdmk/2022/012>

ГЕГЕЛЬ ҚАРАШЛАРИДА ОИЛА ВА МУҲАББАТНИНГ СУБЪЕКТИВ ПРОДАЛАР ГАРМОНИЯСИ СИФАТИДАГИ ТАЛҚИНИ

Саитмуродов Жобиржон Боймурод ўғли

ЎзМУ, Ижтимоий фанлар факультети “Фалсафа ва мантиқ”

кафедраси таянч докторанти

Оила Гегель учун объектив руҳ намоён бўлишининг дастлабки шакли ёки босқичидир. Оила ўзини алоҳидаликнинг ривожланиш